

викладач кафедри англійської мови
і перекладу факультету
сходознавства
Київського національного
лінгвістичного університету

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ ВІДОНІМНИХ ПОХІДНИХ У СЛОВОВІРНИХ ГНІЗДАХ ІЗ ВЕРШИНАМИ-ОНІМАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Сучасний етап розвитку української та англійської дериватології характеризується намаганням глибше охарактеризувати формальну й семантичну структуру похідного слова і комплексних одиниць словотвору кожної мови, з'ясувати їхню роль у процесі мовної номінації.

Лінгвоконтрастивістиці належить пріоритет у зіставному вивченні словотвору. Представники зіставної дериватології (Н.Б. Іваницька, Н.О. Ярошенко та ін.) наполягають на необхідності вивчати комплексні одиниці системи словотвору, однією з яких є словотвірне гніздо (надалі – СГ). Під СГ розуміємо сукупність слів, упорядкованих зв'язками похідності (живими послідовними словотвірними зв'язками) й об'єднаних спільністю кореня [1]. Кожне СГ має визначену структуру, кожен його компонент посідає передбачене системою мови місце.

У працях, присвячених вивченню СГ (О.В. Дияк [2], С.М. Єнікеева [3], М.П. Лесюк [4]), гніздо розглядається, як правило, у значенні синхронії на матеріалі однієї мови. Зіставному дослідженню гнізд надається значно менше уваги, гнізда у цьому аспекті випадають із поля зору дослідників.

Актуальність пропонованої теми продиктована потребами дослідження структури СГ в українській та англійській мовах, адже визначення основних формальних й семантичних компонентів СГ справді буде значним внеском у розвиток теорії словотвору. Також проблеми виникнення нових СГ із вершинами-онімами, заповнення лакун у відомих із них, виявлення обсягу і взаємовпливів усередині гнізд тощо були й залишаються актуальними в українському і зарубіжному мовознавстві.

Мета статті полягає у зіставленні способів творення відонімних похідних у словотвірних гніздах із вершинами-онімами в українській та англійській мовах.

Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких завдань: укласти словотвірні гнізда з вершинами-онімами в українській та англійській мовах та зіставити способи творення відонімних похідних у гніздах. За *tertium comparationis* було обрано способи творення відонімних похідних.

Зміни, що відбуваються у суспільстві протягом останніх десятиріч, помітно впливають на словниковий склад української та англійської мов, який відображає суспільний, політичний, історичний і культурний розвиток народу. Мова активно поповнюється похідними, що потребують розгляду відповідно до вимог і потреб української та англійської мов.

Матеріалом слугували численні новотвори (180 СГ в українській мові і 121 в англійській), зафіксовані у сучасних українських та англійських медіа (програмах і передачах радіо й телебачення, газетах, журналах, словниках).

У результаті дослідження встановлено, що в українській та англійській мовах провідним способом творення дериватів в аналізованих СГ є морфологічний, а саме суфіксальний та префіксально-суфіксальний. Інші способи словотворення представлено мінімально (табл. 1).

В англійській мові найбільш широко представлені лексичні одиниці, які мають у своєму складі суфікси і префікси іноземного походження. Найпродуктивнішими афіксами, які беруть участь у творенні похідних лексем, є суфікси латинського: **-an/-ian, -ist** (*Obamian, Corbynian*), грецького: **-ism** (*Bushism, Clintonism, Corbynism*), французького: **-esque** (*Byronesque, Potteresque*) і власне англійського походження: **-ish** (*Madonnaish, Shakiraish, Obamish, Corbynish*), а також префікси грецького: **anti-** (*anti-Kuchma, anti-Bush*), латинського: **post-** (*post-Obamian*), французького: **faux-** (*faux-Corbynian, faux-Dickensian*) та англійського походження: **un-**.

В українській мові найпродуктивнішими є суфікси власне українські: **-ський** (*порошенківський, кличківський, обамівський, пономарьовський, вакарчуковський, океанівський, франківський, бузинівський, петросянівський, блохінський*), **-ець/івець** (*яценюківець, тимошенківець, турчиновець, луценківець, ахметовець, ударівець, океанівець, рошенівець, інтерівець* (особа, пов'язана з телеканалом «Інтер») та **-щин** (*кучміщица, яценюківщица, ахметівщица, тягнибоківщица, лукашенківщица, кернесівщица, параджанівщица*), латинські: **-ація, -изація/-ізація** (*порошенкізація, меркелізація, берлусконізація, тетчеризація, кравчукізація, шекспірізація, кіхотизація, флінстонізація, тарапунькізація*) та **-ізм/-изм**, грецькі: **-ізм/изм** (*кучмізм, бушизм, меркельвелізм, тетчеризм, пушкінізм, кіхотизм*) та **-фоб/-філ/-фобії**; а також префікси грецький: **анти-**, латинський: **пост-** та власне український: **по-**.

Непродуктивними в англійській мові є латинський префікс **sub-** та англійський **near-**, а в українській мові – латинський **екс-** та грецький **нео-**; суфікси латинського походження **-ан/-як** та українського **-ник**.

Основоскладання є менш продуктивним в українській мові і становить лише 7%. Значна частина одиниць утворилася завдяки чистому основоскладанню (*Віталькосеріал* – ослівлення словосполучення *серіал про Вітальку*; *Турчиновояценюк* – Турчинов + Яценюк, особа, яка поєднує в собі риси О. Турчинова та А. Яценюка; *Ленінопад* – падіння пам'ятника Леніну) та основоскладання із суфіксацією (*києводинамівець* – особа, пов'язана з «Динамо» Київ – футболіст; *тимошенкознавець, довженкознавець, поттерознавець*).

Таблиця 1

Кількісні показники способів утворення онімних похідних української та англійської мов

№	Способи утворення похідних	Українська мова		Англійська мова	
		Кількість	%	Кількість	%
1.	Суфіксальний	309	56%	325	59,3%
2.	Префіксально-суфіксальний	136	24,5%	116	21%
3.	Основоскладання	40	7%		
4.	Словоскладання	35	6,3%	25	4,5%
5.	Префіксальний	18	3,2%	25	4,5%
6.	Телескопія	15	3%	53	10%
7.	Конверсія	–	–	4	0,7%
	Усього:	553	100%	548	100%

Основоскладання є менш продуктивним в українській мові і становить лише 7%. Значна частина одиниць утворилася завдяки чистому основоскладанню (*Віталькосеріал* – ослівлення словосполучення *серіал про Вітальку*; *Турчиновояценюк* – Турчинов + Яценюк, особа, яка поєднує в собі риси О. Турчинова та А. Яценюка; *Ленінопад* – падіння пам'ятника Леніну) та основоскладання із суфіксацією (*києводинамівець* – особа, пов'язана з «Динамо» Київ – футболіст; *тимошенкознавець, довженкознавець, поттерознавець*).

У мові сучасної публіцистики похідні одиниці виконують номінативну, образну, емотивну й експресивну функції. Вони називають поняття, надаючи їм відчутного емоційно-експресивного забарвлення, у певному контексті. В англійській мові відонімні похідні, утворені способом основоскладання, не були нами помічені.

Помітне кількісне зростання авторських іменникових похідних, утворених словоскладанням (6,3%), яке відрізняється від інших морфологічних способів словотвору орієнтацією на творення складних слів, які функціонують у тісному зв'язку з системою словосполучень, що стають основою для їх творення. Іменникові похідні, утворені словоскладанням, виконують спеціальні стилістичні функції. Вони відзначаються змістовною цілісністю, а їхні компоненти доповнюють один одного й разом набувають нової семантики, яка є зрозумілою і без контексту. Наприклад: *Азаров-Табачник, Юценко-Тимошенко, Сергій-протигаз, Льоня-Космос, Порошенкоград*. Експресивність складних іменникових відонімних утворень виникає завдяки місткому вираженню думки: *До цього процесу долучився ще один їхній давній спільник – нардеп-ляшкіст Юрій Чижмарь* [6].

У складних словах трапляються компоненти інтернаціонального характеру: *-інтерв'ю, -ленд, -град* та ін.: *«Яценюківка» або «Порошенкоград»*. *Кіровоградці проти перейменування міста в Інгульськ* [<http://www.ua.112.ua/video>].

Особливо активно творяться і функціонують оказіоналізми-композиції у заголовках газет і журналів, назвах теле- і радіопередач, програмах, серіалах: *Вусоланохвіст* (передача на СТБ), *Сашатаня* (Саша+Таня – серіал про молоду сім'ю).

У проаналізованому матеріалі має місце невелика кількість (4,5%) англійських відонімних похідних, утворених способом словоскладання. Вони представлені за моделлю [N + N → N], до якої входять два іменника в одній і тій же формі, а утворені похідні є іменниками: *Obamadrama* → [Obama + drama], *Barackstar* → [Barack + star], *Obama-nation, Obama-affair, Obama-Castro, Trump-Putin, Jolie-Pitt*.

Похідні, утворені способом словоскладання, несуть позитивну та негативну конотацію, наприклад, негативне значення має похідний *Bush-Cheney* (корумпований, некомпетентний режим правління Буша-Чейні). Попередній американський віце-президент Дік Чейні підтримував політику боротьби з тероризмом, яку вела адміністрація колишнього президента Сполучених Штатів Джорджа Буша, включно з жорсткими методами допитів підозрюваних у тероризмі: *We cannot go on any longer with this corrupt, incompetent Bush-Cheney regime* [<http://www.labanonwire.com>].

Позитивну конотацію відображає похідний *Jolie-Pitt*, який позначає подружній союз відомих та успішних американських акторів А. Джолі та Б. Піта: *Is this the latest addition to the Jolie-Pitt property portfolio?* [7].

Складні слова в англійській мові виконують функцію лаконічності, сприяють підвищенню інформативності повідомлення в мові публіцистики, у деяких випадках – його експресивності.

За нашими спостереженнями, словоскладання є не зовсім продуктивним способом утворення онімних похідних (в українській мові 6,3%, в англійській – 4%), але посідає важливе місце у процесі словотвору,

оскільки це надзвичайно активний процес, за допомогою якого утворюється велика кількість нових слів, що забезпечує безперервний розвиток лексики. Вони відзначаються змістовною цілісністю, а їхні компоненти доповнюють один одного й разом набувають нової семантики.

Під впливом сучасних політичних, економічних та культурних подій, які відбуваються у країнах, постійно виникають нові слова, поняття, словотвірні моделі, утворені за допомогою одного з нових і найпоширеніших способів словотвору – *телескопії*.

Слід відзначити, що хоча кількість дериватів, утворених від онімних основ способом телескопії в обох мовах, не є такою численною (в українській мові 3%, в англійській – 10%), як кількість афіксальних похідних, тим не менш телескопію теж можна вважати досить продуктивним способом словотворення на базі власних імен. В українській мові цей спосіб словотворення почав використовуватися під впливом англійської мови, де він є більш продуктивним, проте останнім часом телескопія активізувалась і в україністиці. Першим, хто вжив слова, утворені таким способом, був Льюїс Керрол, він їх називав *portmanteau words* – «слова-гаманці», вони ніби складаються з декількох «відділень».

Особливістю відонімних телескопів є складність їхньої семантики та незрозумілість морфемної будови. Суть його полягає у тому, що нова одиниця виникає внаслідок злиття повної основи одного твірного слова з усіченою основою іншого або поєднанням двох усічених основ вихідних лексем, пов'язаних сурядним зв'язком.

В англійській мові телескопізми утворюються від назв президентів, політиків, бізнесменів, відомих акторів, телегероїв, співаків, світових компаній, міст, а в українській мові – лише від назв політиків. Синтаксичні конструкції (від назв політиків), з одного боку, передають велич і масштабність змін, що відбулися чи відбуваються у країнах, а з іншого – відображають ті поразки та невдачі, яких вона зазнала за часи правління певних політичних діячів.

Характерною особливістю телескопних утворень є їх створення з метою жарту, іронії, висміювання, вихвалання. В англістиці однією з найпродуктивніших моделей телескопічного словотворення є [N + (eco)nomics → N] «економічна теорія або політика»: *Reaganomics* ← [Ronald Reaga(n + eco)nomics], *Obamanomics*, *Bushonomics*, *Corbynomics*, *Trumanomics*, *Kennedynomics*, *Carternomics*, *Hemingwaynomics*. Наприклад, політика адміністрації Б. Клінтона була позначена похідним *Clintonomics: The economic policies used by Bill Clinton, who was president of the United States from 1993 to 2001. Clintonomics refers both to the fiscal and monetary policies employed during the period* [www.investopedia.com].

На основі похідних із вершинами-онімами утворюється багато оригінальних телескопізмів. Наприклад, похідний *Bradgelina* об'єднує імена подружжя акторів Бреда Пітта та Анджеліни Джолі: *Brad Pitt and Angelina Jolie* – [Bra(d + A)ngelina] → *Brangelina*; поєднанням подружнього та політичного тандему Білла та Хілларі Клінтон з'явився похідний *Billary* ← [Bill + (Hill)ary].

Телескопічні похідні розділяємо на такі підгрупи:

а) від президентів, політиків та бізнесменів: *Ruth Richardson* (політик) → [Ruth + (euth)anasia] → *Ruthanasia: As a result of the policies, which were widely known as 'Ruthanasia', Richardson became one of the most disliked politicians in the country* [http://www.en.wikipedia.org]; *Angela Merkel* (німецький політик) + *Nicolas Sarkozy* (французький державний і політичний діяч, 23-й президент Франції) → [Mer(kel + Sar)kozy] → *Merkozy*; [Reagan + (astron)aut] → *Reaganaut* (член адміністрації президента Рейгана);

б) від акторів кіно: *Ben Affleck and Jennifer Lopez* → [Ben + (Jenn)ifer] → *Bennifer*; *Tom Cruise and Katie Holmes* → [Tom + Kat(ie)] → *TomKat*; *Bruce Lee* (гонконзький та американський кіноактор) and *exploitation* (експлуатація) → [Bruce + (ex)ploitation] → *Bruceploitation*;

в) від персонажів фільмів: *Logan and Veronica* (Veronica Mars) → [Lo(gan) + Ve(ronica)] → *LoVe*; *Jack and Kate* (“Lost”) → [Ja(ck + Ka)te] → *Jate*; *Michael and Sara* (“Prison Break”) → [Mi(chael) + Sa(ra)] → *MiSa*; [Potter + childhood] → *Potterhood*;

г) від назв музичних гуртів: *John and Edward Grimes* (ірландський дует, який виступає під назвою *Jedward*) – [J(ohn) + Edward] → *Jedward*.

Вихід Великобританії із Європейського Союзу ілюструє модель: [Br(ita)in + Exit] → *Brexit: Nigel Farage today insisted there would not have been such a 'row' over Ukip's controversial pro-Brexit immigration poster if Jo Cox had not been brutally killed* (http://www.dailymail.co.uk/news/article).

Похідні, утворені телескопічним способом, є експресивно насиченими і виконують номінативну, образну й емотивну функції. Слід зауважити, що саме на основі прізвищ, імен відомих політиків, бізнесменів як українського, так і світового рівня, діячів культури тощо журналісти, автори статей, ведучі, гумористи останнім часом люблять утворювати різноманітні оказіоналізми з метою жарту, іронії, висміювання, впливу, рідше для вихвалання.

Приєднуємося до думки Ж. Колоїз [5], яка, погоджуючись із В. Ізотовим та В. Панюшкіним, систематизувала похідні-оказіоналізми в українській мові залежно від особливостей поєднання основ, і виокремлює такі групи:

1) накладання основи першого компонента дериваційної бази на усічену початкову частину другого компонента: *Бандюкович* (бандюк + [Янук]ович): *У Москві поліція миттєво розігнала акцію солідарності з Україною, на якій виголошували «Майдан, поджигай, Бандюкович – убегай!»* [8];

2) накладання на усічену частину першого компонента дериваційної бази структурно цілісного другого компонента: *Берлускапоне* (Берлус[коні] + Капоне): *Суди «Берлускапоне»* (назва статті) [9];

3) накладання усіченої частини першого та початкової другого компонентів дериваційної бази: *Яну-ческу* (Яну[кович + Чау]шеску (румунський диктатор); *Лукашизм* (Лукаш[енко + фаш]изм): *А ви кажете – білорусизація. А я кажу – це звичайний лукашизм кучмократії, і він не в перспективі, він – уже, він чекає на підтвердження своїх повноважень на виборах* [10].

Похідні: *Луцик, Порошок, Піня, Фіря, Азіров* та ін. містять негативну оцінну семантику з відтінком іронії: *Мені вже доводилось писати, як Луцик борюся із харківським наркотрафіком, до речі, небезпідставно намагаючись пов'язати його функціонування з Додою та Геною* [11].

Ці синтаксичні конструкції, з одного боку, передають велич і масштабність змін, що відбулися чи відбуваються в Україні, а з іншого – демонструють ті поразки та невдачі, яких вона зазнала.

Проаналізований нами матеріал дає змогу відзначити зростання продуктивності телескопії як одного з відомих способів словотвору сучасної англійської мови. Завдяки лаконічності та компактності телескопізмів мовлення стає більш стислим у викладі інформації та емоційно забарвленим, а спілкування – ефективнішим і логічнішим, саме тому їх часто вживають у рекламі, засобах масової інформації та у розмовній мові.

Характерною особливістю телескопічних утворень на основі прізвищ, імен відомих політиків, бізнесменів, акторів, співаків та ін. є їхнє свідоме створення журналістами, ведучими, гумористами з метою утворення жарту або каламбуру, іронії, висміювання, впливу, зрідка для вихвалювання тощо. Слід також відзначити, що хоча кількість дериватів, утворених від онімних основ способом телескопії, не є такою численною, як кількість афіксальних похідних, тим не менш телескопію теж можна вважати досить продуктивним способом словотворення на базі власних імен.

Отже, в українській та англійській мовах провідним способом утворення дериватів в аналізованих СГ є морфологічний, а саме суфіксальний і префіксально-суфіксальний. Інші способи словотворення представлено мінімально. Хоча кількість дериватів, утворених від онімних основ способом телескопії в обох мовах, не є такою численною, як кількість афіксальних похідних, тим не менш телескопію теж можна вважати досить продуктивним способом словотворення на базі власних імен. В українській мові цей спосіб словотворення почав використовуватися під впливом англійської мови, де він є більш продуктивним.

Література:

1. Клименко Н.Ф. Словотвірне гніздо / Н.Ф. Клименко // Українська мова : [енциклопедія]. – К. : Укр. енциклоп., 2000. – С. 573.
2. Дияк О.В. Структурно-семантична організація словотвірних гнізд із коренями на позначення металів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.В. Дияк ; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 251 с.
3. Єнікєєва С.М. Динамічна синхронія словотвірного гнізда (на матеріалі англійської мови) / С.М. Єнікєєва // Гуманітарний вісник. Серія «Іноземна філологія». – Черкаси : ЧДТУ, 2007. – Т. II. – № 11. – С. 329–334.
4. Лесюк М.П. Дослідження словотвору на рівні словотвірних гнізд / М.П. Лесюк // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Серія «Філологія». – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 212–216.
5. Колоїз Ж.В. Неузале словотворення : [монографія] / Ж.В. Колоїз. – Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. – 156 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Події дня, Політика // Місто (30 січня 2015 р., 09:41) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gazeta-misto.te.ua/news>.
2. TV&Showbiz / [ed. D. Cain] // The Mail (May 31, 2016, 21:37) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dailymail.co.uk>.
3. Політичні новини / [гол. ред. С. Мусаєва-Боровик] // Українська правда (24 січня 2014 р., 05:15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news>.
4. Світ / [авт. О. Токарюк] // Тиждень (26 липня 2013р., 10:40) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tyzden.ua/world>.
5. Nota Bene / [авт. Т. Коробова] // День (22 жовтня 1999 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua>.
6. Статті / [авт. В. Семиволос] // Українська правда (27 лютого 2009 р., 16:58) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.

Анотація

Л. РИБАЧКІВСЬКА. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ ВІДОНІМНИХ ПОХІДНИХ У СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗДАХ ІЗ ВЕРШИНАМИ-ОНІМАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено розгляду найбільш типових особливостей словотворення іменникових онімних похідних у мові українських та англійських мас-медіа. Проаналізовано у зіставному аспекті способи деривації названих одиниць – суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний, основоскладання, словоскладання і телескопію.

Ключові слова: дериват, похідне слово, способи деривації, словотвірне гніздо, онім.

Аннотация

**Л. РЫБАЧКОВСКАЯ. СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СПОСОБОВ СОЗДАНИЯ
ОНИМНЫХ ПРОИЗВОДЯЩИХ В СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗДАХ
С ВЕРШИНАМИ-ОНИМАМИ В УКРАИНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

Статья посвящена рассмотрению наиболее типичных особенностей словообразования онимных производящих в языке украинских и английских масс-медиа. Проанализированы в сопоставительном аспекте способы деривации названных единиц – суффиксальный, префиксальный, префиксально-суффиксальный, словосложение и телескопия.

Ключевые слова: дериват, производное слово, способы словообразования, словообразовательное гнездо, оним.

Summary

**L. RYBACHKIVSKA. THE COMPARATIVE ANALYSIS
OF THE WAYS OF WORD FORMATION OF PROPER NAME DERIVATIVES
IN WORD-FORMATION FAMILIES IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES**

The article is devoted to the consideration of the most typical features of word formation of proper name derivatives in the language of the Ukrainian and English mass media. It has been analysed the means of derivation of above mentioned units such as suffixation, prefixation, suffixation-prefixation, stem compounding, composition and telescoping.

Key words: derivative, derivative-word, ways of word-formation, word-formation nest (family), proper name.